

дає змогу зробити процес запам'ятовування більш умотивованим; 3) термін називається в кінці контексту і пояснюється за аналогією з відомим і таким, що протиставляється йому; 4) термін тлумачиться шляхом короткого історико-наукового екскурсу; 5) сутність родового терміна розкривається за допомогою відомих видових термінів; 6) розкриття змісту терміна відбувається шляхом спростування неправильних уявлень. Останні два способи застосовувалися нечасто, що цілком виправдано. Важливі терміни подаються іншим шрифтом у структурі тексту, виокремлюючись також і за допомогою спеціальних полів, наприклад: *мова* (с. 8), *неогумбольдтіанство* (с. 49), *гіпотеза лінгвістичної відносності* (с. 51), *структуралізм* (с. 84) та ін. На наш погляд, у тексті підручника вживаються терміни, дефініцію яких слід було б подати або в основному тексті, або у словничку, наприклад термін *соціум* (с. 8), через який визначається поняття мови, а також *супільна легітимізація* (с. 9), *мовленнєвий жанр* (с. 9) та ін. Схвальним, як зазначалося, є наявність у посібнику «Словничка термінів».

Важливо, що в процесі роботи над підручником його автор зважив на стильові особливості цього жанру, що визначаються

головним чином трьома основними чинниками, яких він послідовно дотримувався, а саме: цільовими функціями тексту, характером його змісту і психологічними можливостями тих, хто працюватиме з текстом підручника. Проте текст підручника містить низку пунктуаційних, орфографічних, стилістичних огріхів, пов'язаних, очевидно, з вадами комп'ютерного набору, напр.: «...є всі підстави стверджувати про первинний паралелізм...», «Вчені стверджували про те, що...»; «дослідження останніх років засвідчують, що багато хто з учених надає перевагу комунікативній функції» (див також с. 8, 9, 10, 12, 13, 16, 25, 33, 35, 36, 37, 44, 55, 59, 61, 76 та ін.). Трапляються некоректні вислови, напр.: «тему мови з давніх-давен порушують у філософії» (с. 16 та деякі ін.).

У цілому ж зазначені зауваження щодо тексту праці мають характер побажань і можуть бути «зняті» при перевиданні підручника, яке, сподіваємося, неодмінно здійсниться, оскільки цей підручник відповідає сучасним вимогам, містить цінну інформацію, що сприятиме підвищенню рівня підготовки відповідних фахівців. На сьогодні він вже викликав велике зацікавлення у широких колах філологів та філософів.

Т. КОСМЕДА

Пономаренко В. П.

КАТЕГОРІЯ ЗВЕРТАННЯ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВАХ — ЕТАПИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ І СУЧАСНІСТЬ : Монографія

К. : Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2008. — 368 с.

Монографія В. П. Пономаренка є не тільки актуальним, а й насправді довгоочікуваним науковим дослідженням у галузі порівняльно-історичної типології мов індоєвропейської родини. Це пояснюється не лише відсутністю аналогів у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві, а й характерною гнучкістю й мобільністю розглядуваної мовної категорії, розвиток якої нерозривно пов'язаний із багатьма екстралінгвальними аспектами, насамперед процесами, що невинно відбуваються в суспільстві.

Не є винятком у цьому відношенні останні десятиліття, позначені подальшими істотними змінами в системі засобів звертання багатьох мов. Отже, йдеться про важливу соціолінгвістичну проблему. Крім того, слід наголосити на тій безперечно важливій ролі, що її відіграє звертання, тобто система засобів його вербального вираження, у процесі мовної комунікації.

Як впливає з назви, дослідження поєднує діахронічний аналіз із синхронічним. Саме такий підхід до проблеми є, на нашу думку, оптимальним, оскільки йдеться про

категорію надзвичайно мінливу за своїм характером.

Не менш важливим видається і типологічний характер розвідки, до того ж у зіставно-порівняльному плані комплексно розглядається матеріал практично всіх мов романської, германської і слов'янської груп. Це сприяє більшій науковій об'єктивності й достовірності висновків, що їх робить автор. Не так часто в наукових працях залучається і стає об'єктом аналізу настільки великий і різноманітний корпус фактичного мовного матеріалу.

Найбільшу увагу в праці приділено романським мовам, проте ця обставина належним чином пояснюється автором у вступній частині, до того ж використовуваний ілюстративний матеріал доволі переконливо підтверджує авторську тезу: історичні зміни, що стосуються засобів звертання саме цих мов, передусім займенникових форм, є фактично найзначнішими й тому значною мірою релевантними.

Логічно видається структурна будова монографії, що складається з чотирьох розділів, при цьому використовуються як засадничі хронологічний і генеалогічний принципи визначення й класифікації мов. Слід зазначити, що здійснення такого поділу з урахуванням великої кількості аналізованих мов — справа досить нелегка, проте автор належним чином виконав це непросте завдання. Що ж до окремих розділів, то кожний сюжет, присвячений певній мові, є самостійним і водночас тісно пов'язаним із іншими мовознавчими етюдами, які відбивають стан засобів звертання цієї мови у певні історичні періоди. Підкреслимо при цьому компаративний і конфронтативний аспекти, оскільки паралелі проводяться постійно в процесі розгляду тих чи інших явищ, у проміжних висновках щодо мов усієї групи, а також у загальних висновках наприкінці кожного розділу. Таким чином, читач має змогу побачити як динаміку розвитку аллокутивних засобів кожної мови окремо, так і загальну картину, що створюється на основі зіставлення.

У кожному розділі розглядається певний історичний етап, на тлі якого аналізуються займенникові й основні іменні форми звертання романських, германських і слов'янських мов, у тому числі тих, які нечасто стають об'єктом наукового аналізу, хоч є не менш важливими й показовими в історичному плані (наприклад, словенської й македонської, фризської та їдиш, галісійської і сардської). У такий спосіб оптимізуються не лише кількісні, а й якісні виміри здійсненого наукового дослідження. У заключному розділі розглянутий матеріал органічно доповнюється фактами інших мов індоєвропей-

ської родини, що дозволяє авторові робити досить широкі узагальнення.

Варто зауважити, що в основі авторських тверджень і висновків — ретельний аналіз великої кількості художніх та інших текстів різних жанрів, що належать до всіх розглядуваних історичних періодів. Важливою деталлю видається те, що всі наведені приклади супроводжуються перекладом, зробленим автором монографії. Це значно полегшує доступ до змісту великої кількості фахівців — представників різних мовознавчих спеціальностей. Окремі фрагменти відомих літературних перекладів наводяться лише для деталізації певних аспектів або думок.

Привертає до себе увагу і той факт, що опрацьовано доволі значну кількість наукової та іншої літератури, — це видно як із солідного бібліографічного покажчика, який нараховує понад 500 позицій, так і з численних цитатій і посилань на праці інших дослідників, методичні посібники, довідкові джерела тощо.

На основі детального розгляду залученого мовного матеріалу автор робить численні висновки як стосовно окремих, порівняно вузьких, питань, так і тих, що можна назвати категоріальними. Саме в цьому полягає, на наш погляд, теоретичне значення рецензованої праці. Важливо, що залучаються також безперечно цікаві дані, отримані автором від інформантів, у тому числі шляхом польових досліджень. Слід наголосити при цьому, що практичне володіння мовами є дуже важливим для науковця-лінгвіста, оскільки допомагає йому значно краще розуміти й усвідомлювати сутність досліджуваних мовних фактів. Відзначимо неабияку прискіпливість та наполегливість автора при аналізі мовних явищ, зіставленні своєї думки з відомими концепціями й відстоюванні власних поглядів. Ця обставина набуває особливого значення, адже йдеться про категорію доволі складну, різноаспектну, позначену великою кількістю різноманітних нюансів.

Не менш вагоме практичне значення рецензованої праці. Її можна й треба буде використовувати у лінгводидактичній діяльності, оскільки досліджена проблематика має чимале комунікативне значення. Слід зазначити, що саме такого роду питанням не завжди приділяється належна увага у вузівських курсах, принаймні практичних. Автор переконливо демонструє той прикрий факт, що навчальні посібники й навіть наукові праці в цьому відношенні не завжди відбивають реальний стан речей у тій чи іншій мові на сучасному етапі.

Останнім часом спостерігається підвищена увага до питань етикету, в тому числі мовного, а рецензована монографія якнайтісніше пов'язана саме з такою проблемати-

кою. Більше того — йдеться про мовне дослідження, тема якого виходить за суто лінгвістичні межі, оскільки є значною мірою культурологічною. Додамо сюди також важливі соціо- і психолінгвістичні аспекти, що в плані даної проблематики є цілком логічними.

Іншою важливою характеристикою рецензованої монографії є наявність у ній значної за обсягом історичної і країнознавчої інформації. Тут авторів став у пригоді комунікативний досвід, накопичений, зокрема, під час подорожей до різних країн світу.

У першому розділі за генеалогічним принципом детально аналізується матеріал пам'яток давнього періоду — до XVI ст. включно. Кожній мові присвячено окремий сюжет, тому загальний зіставно-порівняльний аналіз здійснюється головним чином у проміжних висновкових параграфах, що охоплюють окремі групи мов, а також у заключних висновках, які спираються на матеріал усіх розглянутих мов.

При цьому автор демонструє як добру обізнаність із науковою літературою різних жанрів, так і вміння розрізняти різноманітні мовні явища, пов'язані з морфологічною будовою словоформ, їх синтаксичними зв'язками в тексті і, нарешті, особливостями семантики. Усі ці аспекти розглядаються в процесі постійних історичних змін. Окремо відзначимо аргументованість висловлюваних думок і творчу полеміку з іншими дослідниками, — при цьому не можемо не зважати на складність досліджуваного питання, особливо коли йдеться про найдавніші періоди історії розглянутих мов.

Так, зокрема, порушуються досить складні й дискусійні питання, пов'язані з часом утворення тих чи інших засобів звертання як нових елементів відповідної системи, зокрема з хронологізацією займенникових форм увічливості в українській та російській мовах. Важливим видається той факт, що дослідник, усвідомлюючи всю складність проблеми, не абсолютизує власної думки, а радше закликає до конструктивної дискусії, застерігаючи при цьому від нерозважливого, спрощеного підходу до відповідних аспектів, а відтак надто категоричних висновків і перебільшень.

Цікавою і новаторською видається пропозована автором думка про поширення явища вторинної номінації на займенникову сферу. Хоч вона й дещо незвична, нелегко знайти якісь вагомі контраргументи.

Цілком доречними й цікавими видаються етимологічні екскурси, пов'язані з актуальними й досі не вирішеними остаточно питаннями, вони органічно доповнюють основний матеріал.

Другий розділ, порівняно невеликий за обсягом, охоплює період XVII–XVIII ст., який порівняно рідко розглядається або коментується в наукових дослідженнях, хоча це й не означає, що він є менш важливим. Той факт, що аналізується матеріал так званих малих мов, надає більшій переконливості думкам, що їх висловлює автор, оскільки дає додаткові підстави для узагальнень типологічного характеру.

У третьому розділі, присвяченому сучасним мовам, подається доволі масштабний опис хронологічно найновіших тенденцій розвитку, а також сучасного стану категорії звертання в більшості індоєвропейських мов, аналізований до того ж діахронічно. На багатому й різноманітному фактичному матеріалі демонструються основні процеси, що відбувалися у сфері звертання протягом XIX–XX ст., висвітлюються основні риси, що характеризують корпус його засобів у сучасних мовах. Розглядаються найновіші факти, наявні в аналізованих мовах, а саме: вихід із мовленнєвого обігу одних і поява інших аллокутивних засобів, відповідні зміни у градації цих засобів, міжмовні контакти, зокрема вплив одних мов на інші (наприклад, іспанської на італійську й каталанську, французької і польської на російську, німецької на скандинавські, російської на інші слов'янські тощо).

На особливу увагу заслуговує східнослов'янська частина, яка містить доволі цікаві спостереження й коментарі автора стосовно сучасних української і російської мов, зокрема ті, що пов'язані з кодифікацією іменних форм звертання. Переконаливо й послідовно доводиться думка про наявність справді актуальних проблем, що характеризують системи засобів звертання цих мов на сучасному етапі. Водночас слушним видається твердження про недоцільність будь-яких рекомендацій із цього приводу, що пояснюється безперечною специфікою розглядуваної категорії, передусім її об'єктивним характером.

Нарешті, у четвертому розділі даються, хоча й оглядово, основні характеристики звертання в решті мов індоєвропейської родини, а також у цілій низці інших мов. Це дає авторів змогу з більшою впевненістю будувати свою концепцію, яка спирається на конкретний і багатий мовний матеріал.

Належну увагу приділено національним варіантам відповідних мов, оскільки особливості засобів звертання є в таких випадках однією з основних дивергентних ознак. Найбільшою мірою це стосується мов романської групи (насамперед іспанської і португальської), яким приділяється особлива увага. Одним із цікавих аспектів, зокрема, є особливості офіційного й розмовного мов-